

สมุนไพร... กับการแพทย์แผนไทย

รศ.สมพร ภูติยานันต์ อ.นฤมล ชัยคำแดง มอ.

การเก็บสมุนไพรของแพทย์แผนไทย (โบราณ)

ยาทั้งห้า หมายถึง การเก็บยาจากพืชชนิดเดียว ทั้งราก ลำต้น (เปลือก-แก่น) ใบ ดอก ผล จากหนึ่งต้น

การเก็บสมุนไพรเพื่อให้ได้ตัวยาส่งที่สุดตามหลักวิทยาศาสตร์ คือ

- ราก ต้องเก็บระยะพืชเริ่มผลิ่ดอก
- ลำต้น (เปลือก, แก่น) ต้องเก็บระยะพืชเริ่มแตกกิ่งและใบใหม่
- ใบ ต้องเก็บระยะพืชก่อนหรือเริ่มออกดอก โดยเก็บเวลากลางวัน หรือเช้ามืดตามความเหมาะสมของสภาพที่ต้องการใช้ประโยชน์
- ดอก ต้องเก็บระยะพืชให้ดอกตูมหรือแรกแย้ม
- ผล ต้องเก็บระยะพืชให้ผลแก่เต็มที่แต่ไม่สุกงอม
- เมล็ด ต้องเก็บระยะพืชให้ผลสุกยอม

ทั้งนี้จะต้องศึกษาสารสำคัญที่ต้องนำมาใช้ประโยชน์เกิดในระยะเวลาเจริญเติบโตที่เหมาะสม ชนิดพันธุ์ และสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสม

ถ้าในตำรับไม่ได้บอกจะใช้ราก ต้น เปลือก ใบ ดอก ผล เมล็ด ให้ใช้ราก

ถ้าในตำรับไม่ได้บอกสัดส่วนของตัวยาก็ให้ใช้ตัวยาสัดส่วนเสมอกัน

การทำให้สมุนไพรแห้ง

การทำให้สมุนไพรแห้งต้องมุงลงบนสารรองที่ประกอบสำคัญที่ต้องการใช้ประโยชน์ โดยต้องเลือกวิธีทำสมุนไพรให้แห้งที่เหมาะสมกับสารองค์ประกอบต้องการใช้ประโยชน์ด้วยวิธี

1. ผึ่งลม : สำหรับสมุนไพรที่มีสารระเหยง่าย และแห้งง่าย
2. ตากแดด : สำหรับสมุนไพรที่มีสารองค์ประกอบทั่วไปโดยเลือก

ระดับความแรงของแสงแดด คือ

แสงแดดช่วงเช้าเหมาะสมสำหรับสมุนไพรที่ร่อนการกลืนเป็นสำคัญหรือสมุนไพรที่เป็นส่วนของยอดอ่อน ใบอ่อน และสมุนไพรที่แห้งง่าย

แสงแดดช่วงกลางวันเหมาะสมสำหรับสมุนไพรทั่วไปที่แห้งยากหรือสมุนไพรจืด

แสงแดดช่วงบ่ายเหมาะสมสำหรับสมุนไพรที่แห้งยากแต่ต้องการกลืนเป็นสำคัญ

3. อบแห้ง :

ด้วยเตาอบประดิษฐ์เองหรือเตาอบสำเร็จรูปสำหรับสมุนไพรที่แห้งยาก โดยอบสมุนไพรในช่วงอุณหภูมิ 40-60 °C. ตามความเหมาะสมของชนิดสมุนไพรตั้งที่กล่าวมาแล้ว แต่อุณหภูมิต้องไม่เกิน 60 °C. หากอุณหภูมิสูงจะทำลายสารองค์ประกอบที่สำคัญทำให้เกิดประโยชน์ต่อการนำไปใช้

การทำแห้งสมุนไพร ห้ามปล่อยสมุนไพรตากน้ำค้าง ตากฝน หรือทิ้งสมุนไพรในเตาอบร้อนจนขี้เถ้าเตาอบ จะทำให้สมุนไพรขึ้นราและเสียหายได้

การเก็บรักษาสมุนไพร

ยาผง เก็บได้ประมาณ 3-8 เดือน

ยาต้ม เก็บได้ประมาณ 1-7 วัน และถุนเข้าเย็น ยาสุกกลั่น เก็บได้ประมาณ 6 เดือน

2 ปี ยาต้อง เก็บได้ประมาณ 1-2 ปี

ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับส่วนของสมุนไพรที่ปรุงในตำรับยาไทย เช่น ส่วนที่ได้จากดอกหรือใบจะมีอายุการเก็บสั้นกว่าส่วนที่ได้จากแก่นไม้ หรือเปลือกไม้